

अर्थशास्त्र विभाग

बी.ए.सेमि टर सहावे

थोडक्यात उत्तरे द्या

१. आर्थिक विकास म्हणजे काय?

उत्तर – आर्थिक विकासाची व्याख्या वेगवेगळ्या अर्थशास्त्रज्ञाना वेगवेगळे मापदंड विचारामत घेवून त्या आधारावर वेगवेगळ्या व्याख्या मांडलेल्या आहेत.

मायर व बोल्डविनच्या मते— आर्थिक विकास ही एक प्रक्रिया होय कीजिच्याद्वारे अर्थव्यवस्थेच्या वास्तविक रा द्वीय उत्पनात दिर्घकाळपर्यन्त वाढ होते. व जर विकासाचा दर लोकसंख्येच्या वाढीपेक्षा अधिक असेल तर दरडोई वास्तविक उत्पनात देखील वाढ होते.

प्रो. लेविसच्या मते – आर्थिक विकास ही दरडोई उत्पनातील वाढ होय.

प्रो. विल्सनच्या मते— आर्थिक विकास म्हणजे अशी प्रक्रिया होय की जिच्याद्वारे एखाद्या देशातील किंवा प्रदेशातील लोक उपलब्ध साधनाचा उपयोग दरडोई वस्तूच्या किंवा सेवांच्या उत्पादनात वाढ करण्यासाठी करतात.

प्रो. कोलीन क्लार्क च्या मते— आर्थिक विकास म्हणजे आर्थिक कल्याणात होणारी वाढ होय.

२. आर्थिक विकास व आर्थिक वृद्धी यातील फरक सांगा.?

अ.क्र	आर्थिक विकास	आर्थिक वृद्धी
१	आर्थिक विकासात अकस्मात व क्रमाक्रमाने परीवर्तन होत असते.	आर्थिक वृद्धी ही दिर्घकाळात स्थिर राहते.
२	आर्थिक विकासात परीवर्तन झाडवून आणण्यासाठी विशेष प्रयत्न करावे लागते.	आर्थिक व संस्थात्मक घटनात बदल झाल्यानंतर आर्थिक वृद्धी आपोआप होत असत.
३	नविन तंत्राचा व पद्धतीचा वापर करून नविन वस्तूचे उत्पादन केले जाते.	कोणत्याही नविन वस्तूचे उत्पादन केल्या जात नाही.
४	आर्थिक विकास एक गतीमान व्यवस्था आहे. ज्यात देश अंत्यत गतीने प्रगती करतो.	आर्थिक वृद्धी एक स्थिर व्यवस्था आहे. ज्यात देश प्रगती करतो. परंतु अंत्यत मंद गतीने
५	उत्पादनासाठी नविन साधनाचा वापर करण्यात येतो.	जे काही उत्पादन केले जाते त्या करीता नेहमीच्या व परंपरागत साधनाचा वापर केला जातो.

प्रश्न क्र३ आर्थिक विकासाचे फायदे सागा.

- उत्तर — १. नैसर्गिक साधनाचा पूर्ण उपयोग — आर्थिक विकासाच्या प्रक्रीयेत नैसर्गिक साधनाचा पूर्ण उपयोग केला जातो. त्यामूळे उत्पादनात वाढ होते.
२. रा. टृतीय उत्पादनात वाढ — आर्थिक विकासाच्या प्रक्रीयेत रा. टृतीय उत्पादनात वाढ होते. त्यामूळे दरडोई उत्पादनात वाढ होते. व बचत वाढून भांडवल निर्मितीत वाढ होते.
३. औद्योगिक विकास— आर्थिक विकासांमूळे देयात अनेक उद्योगांना स्थापना होते. त्यामूळे रोजगार वाढतो व बेकारी कमी होते.
४. शेतीचा विकास — आर्थिक विकासांमूळे देशातील जास्तीज जास्त जमीन लागवडीखाली आणली जाते. शेतीमध्ये सूधारीत बि. बि. याने रासायनिक खताचा वापर करून शेतीच्या उत्पादनात वाढ होते.
५. निर्यात वाढ— आर्थिक विकासांमूळे उत्पादनात वाढ होते त्यामूळे गरजेपेक्षा जास्त असलेल्या वस्तूंची निर्यात केली जाते.
६. सरकारी उत्पादनात वाढ— आर्थिक विकासांमूळे रा. टृतीय उत्पादनात वाढ होते. दरडोई उत्पादनात वाढ होते. आर्थिक विकासाच्या प्रक्रीयेत उत्पादन, विक्री, उपभोग या सर्वांमध्ये वाढ होते. त्यामूळे आयकर, उत्पादनकर, रुपाने सरकारच्या उत्पादनात वाढ होते.
७. आत्मनिर्भरतेत वाढ— आर्थिक विकासाची प्रक्रीये सुरू आता देशात अनेक उद्योगांची स्थापना होते त्यामूळे देशाला आवश्यक असणा—या वस्तूंचे उत्पादन देशातच होते. त्यासमूळे देश आत्मनिर्भर होतो.

प्रश्न क्रमांक ४ — आर्थिक विकासाचे महत्व सांगा.,?

- उत्तर— १. आर्थिक लाभ.— आर्थिक विकासांमूळे देशाला अनेक लाभ होतात उदा. रा. टृतीय उत्पादनात वाढ, व्यापार चक्रावर नियंत्रण इ.
२. क्षमतेनुसार काम — आर्थिक विकासांमूळे अनेक नविन नविन उद्योग स्थापन होतात. त्यामूळे त्या उद्योगात नागरीकांना आपया क्षमतेनुसार काम करण्याची संधी मिळते.
३. राहणीमानत सुधारणा — आर्थिक विकासांमूळे वास्तविक दरडोई उत्पादनात वाढ होते. त्यामूळे राहणीमानात वाढ होते व देशातील दारीद्वय कमी होते.
४. आर्थिक समानता.— भांडवलशाही अर्थव्यवस्थेत उत्पादनातील वि. मता फार मोठया प्रमाणात असते. आर्थिक विकासाच्या योजना तयार करताना व योजनाची अंमलबजावणी करताना आर्थिक वि. मता कमी करण्यासाठी प्रयत्न केले जातात.
५. आर्थिक संरक्षण — आर्थिक विकासासाठी नियोजनाची आवश्यकता असते. नियोजित अर्थव्यवस्थेत उत्पादन व वितरण केंद्रीय सत्तेचे नियंत्रण असते. त्यामूळे उत्पादकांना वस्तूची अवाजवी किंमत आकारून ग्राहकांचे शोषण करता येत नाही.

प्रश्न क्रमांक ५ – ाश्वत विकास म्हणजे काय ?

उत्तर – आधुनिक काळात जगात नैसर्गिक संसाधनाचा मोठ्या प्रमानात वापर होत आहे.त्यामूळे पर्यावरण प्रदू णत मोठ्या प्रमानात वाढ होत आहे.कारखाण्यातील टाकावू पदार्थांमूळे पाणी प्रदू ण होत आहे.वायू प्रदू णात वाढ होत आहे.कोळसा खाणी मूळे लागवड योग्य जमिन व जंगल कमी होम आहे.त्यामूळे पर्यावरणावर विपीरत परीणम होत आहे.

ाश्वत विकास म्हणजे स्थिर विकास होय पूढील सर्व पिढ्यांच्या जीवनमानाचा स्थरउंचावने हा ाश्वत विकासाचा मूलमंत्र आहे.नैसर्गिक संसाधने वर्तमान काळात वापरून भवि ाकालीन पिढीतील लोकांच्या कल्याणावर वाईट परीनाम न होता विकास घडवून आणनक म्हणजे ाश्वत विकास होय

व्याख्या डॉ. जी. एन. ब्रन्दनलॅन्ड च्या मतानूसार –भावी पिढीच्या गरजाची तडजोड न करता वर्तमान पिढीच्यागरजा भागविने म्हणजेच ाश्वत विकास होय.

प्रश्न क्रमांक ६ – ाश्वत विकासाची उद्दी टे सांगा

उत्तर – १. गरिबीचे उच्चटन करणे.

२. आर्थिक वि ङ्गमत्त कमी करणे

३. लिंगभाव समानता निर्माण करणे

४. आरोग्य व शिक्षणाक्षया सोईमध्ये वाढ करणे.

५. ाहरांना अधिक ाश्वत बनविने

६. हवामान बदलावर नियंत्रण आणने.

७ जंगल व समूद्राचे रक्षण करणे.

८ . कायम विकासासाठी जागतिक भागीदारी बनविने

९ . उत्कृ ट गुणवत्ता धारकांच्या क्षमतेला प्रोत्साहन देणे.

१० अविगत विकासावर आकडेवारी व सुचनांचं संकलन करणे.

११ सामाजिक व आर्थिक व पर्यावरणच्या पैलूंचे एकीकरण करणे

प्रश्न क्रमांक ७ – भारताच्या ाश्वत विकासाची उद्दी टे सांगा

उत्तर – संयुक्त रा ट्टानी ठरवून दिलेली धैय व उददी टे प्रत्येक रा ट्टानीआपल्या देशातील परीस्थितीचा विचार करुनती कशी क्रमाने घ्यावयाची हे प्रत्येक देशाला ठरवायची आहेत १९ जूलै २०१७ ला न्यूर्याक येथे संयुक्त रा ट्टाच्या राजकीय कोरममध्ये भारताने आपला अहवाल सादर केला. या अहवालात ाश्वत विकासाच्या आठ धैयावर भर दिलेला आहे. ते खालील प्रमाने

१. गरीबीचे उच्चाटन करणे.
२. ूध्य भूक
३. उत्तम आरोग्य व चांगले जीवन
४. दर्जेदार शिक्षण
५. लिंगसमानता
६. स्वच्छ पिण्याचे पाणी
७. परवडण्यायोग्य व स्वच्छ उर्जा
८. योग्य काम व आर्थिक विकास.

प्रश्न— ८ ाश्वत विकासाची गरज किंवा पार्श्वभूमी
किंवा

आर्थिक विकास व पर्यावरण –हास

उत्तर – आर्थिक विकास व पर्यावरण हया पूरक बाजू आहेत. आर्थिक विकासाला पर्यावरणपासून वेगळे करता येत नाही. परंतू वर्तमानकाळात विकास प्रक्रीया ही नैसर्गिक संसाधनावर अवलंबून आहे. वेगाने होणा—या औधोगीकरणामूळे संपूर्ण जगात पर्यावरणाची हाणी होत आहे.आणी ही हाणी कायम स्वरूपाची असून तिची भरपाई करणे ाक्य नाही.

मागील काही व ात आर्थिक विकास होत असताना पर्यावरणाकडे दुर्लक्ष केल्या गेले आहे. त्यामूळे पर्यावरणचे अध,पतन झालेले आहे.जमिनीतील पाण्याचा अत्याधिक उपसा केल्यामूळे जमीनीतील पाण्याची पातळी अत्यंत खालावलेली आहे. खाणीतील खोदकामामूळे लागवडखेग्य जमीनकमी होत आहे.जंगले न ट होत आहे.खाण परीसरातील लोक विस्तापीत होत आहे. हवेचे प्रदू ाण वाढलेले आहे.त्याचा परीणाम तापमानात वाढ होत आहे.

एकंदरीत पर्यावरणाचा –हास आर्थिक विकासांमूळे होत आहे. त्यामूळे हा प्रदू ाणकारी विकास प्रक्रीया बाजूला करुन त्याएवजी ाश्वत विकास प्रक्रीयेचा अवलंब करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न क्रमांक ९ भारतातील पर्यावरण प्रदूषणाची कारणे सांगा.?

किंवा

भारतातील पर्यावरण –हासाची कारणे सांगा.?

- उत्तर –१. वाढते औद्योगीकरण
२. खनिज संपत्तीचे विदोहन
३. वाहणाच्या संख्येत वाढ
४. उर्जा स्रोताचा वाढता वापर
५. पाण्याचा अनियोजित वापर
६. भूमिचा अविवेकी वापर
७ नैसर्गिक साधनसामग्रीची कमतरता
८ अनिर्बंध जंगलकटाई
९ लोकसंख्येत वाढ
१० वायू मंडळातील उष्णतेत वाढ
-

प्रश्न क्रमांक १० –भौतिक जीवनमान निदेशांक टिप लिहा.?

उत्तर – मॉरिस डि या अर्थशास्त्रज्ञाने १९७९ मध्ये सरासरी आयुर्मान बाल मृत्यू व मूलभूत साक्षरता या तीन घटकांचा विचार करून भौतिक जीवनमान निदेशांक तयार केलेला आहे. या निदेशांकावरून लोकांच्या जीवनातील वाढमोजता येते. व त्यावरून आर्थिक विकासाचे मापण करता येते
निदेशांकाची निवड— १ सरासरी आयुर्मान – सरासरी आयुर्मान म्हणजे जन्माच्या एका वर्षांनंतर देशातील नागरीक किती वर्षां जिवन जगतात याची सरासरी होय
२ बाल मृत्यूदर – बालमृत्यू म्हणजे जन्म झाल्यानंतर एका वर्षांच्या आत मृत्यू होणे होय.
३ मूलभूत साक्षरता – एखादा देश साक्षरतेच्या बाबातीत उच्चांक गाढत असेलदतर ते महत्वाचे समजले जाते.

निदेशांक रचना –

सरासरी आयुर्मान निदेशांक. +बालमृत्यूदर निदेशांक +मूलभूत साक्षरता निदेशांक

$$\text{PQLT} = \frac{\text{LET} + \text{IMI} + \text{BLT}}{3}$$

प्रश्न क्रमांक ११ – मानव निदेशांक टिप लिहा.?

उत्तर— भौतिक जिवनमानाचा निदेशांक विकसीत झाल्यानंतर १९९० मध्ये संयुक्त रा ट्ट विकास कार्यक्रमाद्वारे जिवनमानाचा दूसरा निदेशांक तयार करण्यात आला.त्याला मानव निदेशांक असे म्हणतात. हा निदेशांक पाकिस्थानचे अर्थशास्त्रज्ञ महमद तुलु हम याच्या मार्गादर्शनाखाली तयार करण्यात आला.

या निदेशांकामध्ये रा ट्टीयइउत्पादनापेक्षा देशातील लोकांच्या क्षमता व योग्यता यावर भर देण्यात आला.संयुक्त रा ट्ट वीकास कार्यक्रमाद्वारे १९९७ मध्ये प्रकाशित केलेल्या अहवालात मानव निदेशांक ही अशी प्रक्रीया आहे की ज्याद्वारे सामान्य लोकांच्या निवडीचा विस्तार करुन कल्याणाची उच्च पातळी गाठली जावूशकते.

मानव निदेशांक सूत्र –

मानव निदेशांक = सरासरी आयूर्मान निदेशांक +शिक्षण प्रणाली निदेशांक +जिवनमान निदेशांक

३

इंग्रजीमध्ये

LET +EAT +SLT

HDI = -----

3

प्रश्न क्रमांक १२ मानव विकास निदेशांकाचे घटक सांगा ?

उत्तर – १. सरासरी आयुर्मान – जन्माला आलेले नविन मूल कीती व जिगू ाकते याची सरासरी म्हणजे सरासरी आयूर्मान होय

२. ाैक्षणिक प्राप्ती –या घटकाचे मापण दोन भागात होते.

अ.पौढ साक्षरता दर–१५व ि किंवा त्यापेक्षा जास्त वयाची व्यक्ती आपल्या दैणदीन जिवनात लहान लहान आणि सरळ वाक्य वाचू ाकतातसमजू ाकतात त्याला पौढ साक्षरता असे म्हणतात

ब. संयुक्त नामांकण सुविधा अनूपात – शिक्षण घेणा–या लोकांचेएकूण सुविधा अनूपात जास्त असेल तर जिवनमान पातळी उच्च आहे असे समजले जाते.

३. जिवनमान — जिवनमानाचे मापण करण्यासाठी वास्तविक दरडोई उत्पन विचारात घेतले जाते. चांगले जिवन जगण्यासाठी संसाधनाची आवश्यकता असते.दरडोई उत्पन हे संसाधनाचे साधे व सोपे माप आहे.

प्रश्न क्रमांक १३ —सर्वसमावेशक वाढ टिप लिहा.?

उत्तर — भारतात आर्थिक नियोजनाचा अवलंब सुरु झाल्यानंतर आर्थिक विकासाच्या दरामध्ये वाढ झाली. व रा तृतीय व दरडोई उत्पानात देखील वाढ होत गेली.परंतु भारतात या आर्थिक वाढीचे फायदे संपूर्ण समाजाला समान प्रमानात मिळालेले नाही आर्थिक वाढीचे फायदे काही वर्गाला भरपूर प्रमानामिळाले तर काहीवर्ग या लाभापासून वंचित राहिलेला आहे.भारतीय अर्थव्यस्थेची वेगाने प्रगती होतअसताना भारतार गरीबी व िर्थिक वि ामता पाहीजे त्या पंमानात कमी झालेली दिसून येत नाही. त्याकरीता सर्वसमावेशक वाढीची गरज निर्माण झालेली आहे. त्याकरीता ११ व्या पंचवा कि योजनेच्या आराखडयात वेगवान आणि आर्थिक समावेशक वाढीच्यादिशेने या शि काचे लक्ष निश्चित करण्यात आले.

व्याख्या —सर्वसमावेशक वाढ ही वाढीची अशी प्रक्रीया आहे कीजी व्यापक प्रमानावर लाभ मिळवून देते.आणि सर्वानासमान संधी उपलब्ध करुन देण्याची खात्रीकरते

प्रश्न क्रमांक १४— सर्वसमावेशक वाढीची गरज सांगा ?

उत्तर — सर्वसमावेशक वाढीची गरज पुढीलप्रमाने आहे.

१. विशे ा प्रदेशाचा विकास करण्यासाठी
२. आर्थिक समानतेसाठी
३. दारीद्रय निमूलनासाठी
४. वैज्ञानिक साक्षरतेसाठी
५. बाल श्रमिकावर नियंत्रन ठेवण्यासाठी
६. भ्र टाचारावर नियंत्रणसाठी
७. कूशल कार्यशकतीमध्ये वाढ करण्यासाठी
८. वृद्धी दराची प्राप्ती करण्यासाठी
९. विविध उद्वि टांच्या प्राप्तीसाठी
- १०.आंतररा तृतीय सहकार्यासाठी

प्रश्न क्रमांक १५ सर्वसमावेशक वाढीची परिणाम सांगा ?

उत्तर — ११ व्या पंचवर्षीक योजनेच्या आराखड्यात सर्वसमावेशक वाढीचे धोरण निश्चित करण्यात आले. त्यामध्ये वंचित अनुसूचित जाती जमाती अल्पसंख्यांक महिलांचा विकास हे उद्दिष्ट समाविष्ट करूनबाराव्या योजनेत जलद गतिमान अणि अधिक सर्वसमावेशक वाढ हे उद्दिष्ट निश्चित करण्यात आले.

या करीता केंद्र सरकारने पूढील योजना अमलांत आणल्या

१. अन्नधान्य व पोषण आहार— यामध्ये अंतोदय योजना व माध्यान्य भोजन योजना ,व अन्न सुरक्षा योजना कायदा तयार करण्यात आला.
२. आरोग्य व स्वच्छता —यामध्येआरोग्य मिशन ,संपूर्ण स्वच्छता अभियान ,स्वच्छ भारत अभियान यांचा समावेश करण्यात आला.
३. पिण्याचे पाणी —यामध्ये रा. तृतीय ग्रामीन पेयजल योजना कार्यक्रम
४. शिक्षण — यामध्ये सर्व शिक्षा अभियान ,माध्यमिक शिक्षा अभियान यांचा समावेश करण्यात आला.

विभाग २

प्रश्न क्रमांक १६आर्थिक नीयोजन म्हणजे काय.?

उत्तर —आजचे युग हे नियोजनाचे युग आहे. आज जगाच्या पाठीवर असा एकही देश नाही की जो नियोजन करित नाही. देशाच्या आर्थिक विकासातअर्थव्यवस्थेचा एक अनिवार्य घटक म्हणून नियोजनाला महत्व प्राप्त झालेले आहे. नियोजन करा नाहीतर नष्ट व्हा आधुनिक जगाचा नारा आहे.

व्याख्या — प्रा. एच डिकीसनच्या मते— रा. तृच्या संपूर्ण अर्थव्यवस्थेची पाहणी करुन त्याच्या आधारावर कुठे केव्हा कशारीतीने कशाचे आणि कीती उत्पादन करायचे व त्या उत्पादनाचे वितरण कोणामध्ये व कीतीप्रमानात करायचे याविषयी विशिष्ट संघटनेने जाननवपूर्वक निर्णय घेणे म्हणजे आर्थिक नियोजनहोय.

भारतीय नियोजन मंडळाच्या मते —ठराविक सामाजीक उद्दिष्टे पूर्ण करण्यासाठी देशातील साधनसामुग्रीचे संघटन करुनतिचा वापर करण्यासाठी आखण्यात आलेला मार्ग म्हणजे आर्थिक नियोजन होय.

प्रश्न क्रमांक १७— आर्थिक नियोजनाची उदि टे सांगा?

उत्तर — नियोजनाची उदि टे तीन भागात विभाजीत करण्यात येते

अ.राजकीय उदि टे ब. आर्थिक उदि टे क०. सामाजीक उदि टे

अ. राजकीय उदि टे— १.संरक्षण २. आक्रमण ३. तांतता

ब. आर्थिक उदि टे — १. रा द्वीय उत्पनात वाढ करणे २. मागास भागाचा विकास करणे

३.पूर्ण रोजगार ४. आर्थिक वि ामतेत घट

५.राहणीमानत वाढ करणे ६. सर्वाना समान संधी

७ आर्थिक विकासात वाढ ८ अर्थव्यवस्थेला स्वयंपूर्ण बनविणे

९ . अर्थव्यवस्थेला स्थैर्य प्राप्त करणे १० आर्थिक सुरक्षितता प्राप्त करणे

क. सामाजीक उदि टे १. सामाजीक सुरक्षितता २. सामाजीक समता

प्रश्न क्रमांक १८— आर्थिक नियोजनाची वैशि टे सांगा?

उत्तर — १. नियोजनाची उदि टे पूर्वनियोजीत असताता

२. ती उदि टे ठराविक कालावणीत पूर्ण करावयाची असतात.पूर्ण

५ देशात उपलब्ध असलेल्या साधनसामृगीची जूळवाजूळव केली जाते.

६ अर्थिक नियोजनात संपूर्ण रा ट्टाचा विचार केलादजातो.

७ नियोजनाच्या यशस्वीतेसाठी जनतेचे सहकारू अपेक्षीत असते.

प्रश्न क्रमांक १९— निती आयोगावर टिप लिहा.?

उत्तर — १९९१ नंतर उदारीकरण ,जागतीकीकरण, व खाजगीकरण हे मार्ग भारतासाठी अनूकूल ठरले नाही.या धोरणाचे दू यपरीनाम भारतीय अर्थव्यवस्थेवर दिसू लागले. पंचवा िक योजनाच्या माध्यमातून योतना आयोग संपूर्ण देशात समान धोरण तयार करीत होता. परंतू भारत देश विविधतेने परीपूर्ण आहे.काही ठीकानी ोती आहे. तर काही ठिकानी खनिजे मोठया प्रमानात आहे. काही ठिकानी रोजगारतर काही ठिकानी बेरोजगारी आहे.अशा परीस्थितीतसंपूर्ण देशासाठी एकसमान धोरण यशस्वी होवू ाकत नाही.

या सर्व पार्श्वभूमीवर जेव्हा देशात सरकार बदलले आणि २०१४ मध्ये नरेन्द्र मोदी यांच्या नेतृत्वात रा. ओ.ला. सरकार सत्तारूढ झाले तेव्हा अनेक व ार्पासून सुरू असलेलीयोजना नाकारून या सरकारने नविन संकल्पनेला जन्म दिलाउजानेवारी २०१५ ला योजना आयोग बरखास्त करूननिती आयोगाची केली.

निती आयोगाची रचना

अ. पूर्ण वेळ संस्था

१. अध्यक्ष — पंतप्रधान
२. उपाध्यक्ष —पंतप्रधाच्या अधिकाराखालील नियुक्त पुर्णकालीन पाच सदस्य
३. ४ पदसिध्द सदस्य
४. भारत सरकारचे सचिव स्तरावरील अधिकारी

ब. प्रशासकीय परि ाद

यामध्ये अध्यक्ष पंतप्रधान उपाध्यक्ष पदसिध्द सदस्य विशेष ा निमंत्रित सदस्य व सर्व राज्याचे मुख्यमंत्री तसेच केंद्रशासात प्रदेशाचे उपराज्यपालदयांचा समावेश राहिल

क प्रादेशीक परि ाद

विशि ठ वि ाय किंवा राज्याशी संबधित वि ायावर उपाययोजना करण्यासाठी पंतप्रधान प्रादेशिक परी ादेची स्थापनाकरतील राज्याचे मुख्यमंत्री केंद्रशासीत प्रदेशातील राज्यपाल समसवि ठ राहतील.

प्रश्न क्रमांक २० प्रादेशिक नियोजन टिपलिहा.?

आर्थिक नियोजन एक वैशि टपूर्ण प्रकार म्हणून प्रादेशिक नियोजनाचा उल्लेख करता येईल. प्रादेशिक नियोजनाला विभागीय नियोजप किंवा क्षेत्रीय नियोजन असेही म्ह णतात.देशाच्या दखादया विभागाच्या विशेष ा समस्याचा विचार करून आवश्यक त्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी रा ट्टीययोजनाच्या चौकोटीत त्या विभागासाठी योजना आखने म्हणजेच प्रादेशिक नियोजन होय.

व्याख्या प्ने टिबंरजनच्या मते —प्रादेशिक नियोजन म्हणजे विविध प्रदेशात अथवा प्रांतात वीागलेल्या एखादया रा ट्टासाठी एक सूसंगत योजनेची निर्मिती करणे होय.

२. एखादया रा ट्टातील विशि ट प्रदेश मागासलेला असेल तर त्या प्रदेशाच्या आर्थिक विकासासाठी जेव्हा स्वतंत्रपणे योजना तयार केली जाते तेव्हा त्या योजनेला प्रादेशिक नियोजन असे म्हणतात.

प्रश्न क्रमांक २० प्रादेशिक नियोजनाची उदि टे सांगा?

- उत्तर— १. उत्पादनात वाढ करणे
२. उपलब्ध साधनाचा पूर्णपणे वापर करणे
३. विकेंद्रीकरणला प्रोत्साहन देणे
५. बेरोजबारी समाप्त करणे
६. उपलब्ध संसाधनावर आधारीत विकास करणे
७. रा टृतीय नियोजन यशस्वी करणे
८. औधोगिक विकास करणे

प्रश्न क्रमांक २१ प्रादेशिक नियोजनाचे फायदे लहा.?

उत्तर —

१. देशातील साधन संपत्तीचे समान वितरण होण्यास मदत मिळते
२. दूर्मिळ संसाधनाचा सर्वांच्या समृद्धीसाठी उपयोग होवू ाकते
३. जनतेमध्ये असलेल्या कौशल्य गुणाचा विकासासाठी भरपूर वाव मिळतो
४. रोजगार संधिचे समान वितरण होते.
५. संसाधनाचा परीपूर्ण उपयोग होवून कार्यक्षमतेत वाढ होते
६. मागासलेले प्रदेश व मागासलेले लोक यांना किासासाठभ व चांगले जीवन जगण्यासाठी संधी मिळते
७. विविध प्रदेशातील लोकांचे उत्पन समान होण्यास संधी मिळते
८. प्रादेशिक नियोजन हे रा टृतीय नियोजनाचा भाग असल्यामूळे जास्तीत जास्त लोकांना रा टृतीय नियोजनात सहभागी करून घेता येते.

प्रश्न क्रमांक २२ प्रादेशिक नियोजनाचे तोटे लिहा.?

उत्तर

१. प्रादेशिक नियोजनामूळे प्रत्येक श्रमीक त्या प्रदेशात वापरल्या जाणा—या उत्पादन तंत्रात कूशल असते. त्यामूळे त्यांना इमर प्रदेशातील उत्पादन तंत्राची जानीव नसते.

२. प्रादेशिक नियोजनामूळे प्रत्येक प्रदेशात उदयोगाच्या स्थापनेवर भर दिला जातो० परीणामतहा उदयोगधंद्याचा विकास झाल्यामूळे ाहरीकरणाचे दो ा निर्मान होतात
३. ाहराच्या विकासांमूळे घरभाडे परिवहन भाडे व इतर सुविधांच्या किंमतीत वाढ झाल्यामूळे राहनीमाणाच्या खर्चात वाढ होते.
४. प्रादेशिक नियोजनात यांत्रिकीकरणाचा वापर अधिक असल्यामूळे ारार श्रमाला दूययम स्थान मिळून बेरोजगारीची संभावना असते.
५. प्रादेशिक नियोजनामूळे मोठमोठया उदयोगाचे केंद्रीकरण होवून कारखाना प्रणालीचे सर्व दो ा अनुभवास येतात.

प्रश्न क्रमांक २३ विशे ा अर्थिक क्षेत्र सेझ वर टिपा लिहा.?

उत्तर—

कोणत्याही देशाचा औधोगिकविकास घडवून आणण्यासाठी सर्वप्रथम आधारभूण संरचनेचा म्हणजे रस्ते,विज, जल, हवाई वाहतूक बँका, शिक्षण इ. चा विकास होणे आवश्यक आहे.परंतू या सर्व सुविधा सपूर्ण देशात एकाच वेळी निर्माण करणे खर्चाचे आहे. विकसनशिल देशाला आवश्यक आहे. म्हणून देशातील निवडक क्षेत्रात या सर्व सोई उपलब्ध करुन दिल्यास त्या क्षेत्राचा औधोगिक विकास होवून क्रमाक्रमाने सपूर्ण देशाचा विकास घडवून आणता येतो याच कल्पनेतून आर्थिक क्षेत्राची संकल्पना जन्मास आली.

विशे ा आर्थिक क्षेत्राची सुरुवात मंचेस्टर येथे औधेगिक पार्क या नावाने झाली काही व ानिंतर हॉगकॉग मध्ये मूकम व्यापार क्षेत्र ही योजना राबविणास सुरुवात केली त्यानंतर जगात त्याचा प्रसार झाला. १९८० मध्ये चिनने ही संकल्पना राबविली चिनने सेझामूळे जागतीक बाजारपेठ ताब्यात घ्यायला सुरुवात केली.भारतही आर्थिक महासत्ता होण्याच्या ार्यतीत सामील झाला.व याच धर्तीवर २००० मध्ये भारत सरकारने सेझ योजना लागू करण्याचा निर्णय घेतला. भारत सरकारच्या वाणिज्य व उदयोग मंत्रालयाने यासंगधी विधायक संसदेत मांडले व ते विधेयक २३ जमन २००५मध्ये पारित झाले व त्याची अंमलबजावनी २००६ पासून भारतात सुरू झाली. २०१७ र्थ्यन्त माण्यता प्राप्त सेझाची संख्या ४२३ इतकी होती.

प्रश्न क्रमांक २४ विशे ा अर्थिक क्षेत्र सेझ ची उदि टे लिहा.?

उत्तर—

१. वस्तू व सेवांच्या निर्यातीला प्रोत्याहन देवून निर्यात वाढ व वृद्धी करणे.
२. देशात पायाभूत सोईचा विकास करणे.
३. सेझा च्या माध्यमातून देशात परकिय गूतवणूकीला आक र्ती करुन त्यात वाढ करणे व परकिय गंगाजळ वाढविणे

४. सेझ प्रकल्पाद्वारे रोजगार निर्माती घडवून आणणे.
५. अर्थव्यवस्थेत औद्योगिक विकासाचा चालना देणे.
६. देशाचा आर्थिक विकासातील क्षेत्रीय असमतोल कमी करणे.
७. देशाच्या आंतरराष्ट्रीय व्यापारात वाढ करणे.
८. निर्यात वाढविण्यासाठी येणा-या अडचणी दूर करणे.

प्रश्न क्रमांक २३ विशे ा अर्थिक क्षेत्र सेझ चे फायदे लिहा.?

किंवा

विशे ा अर्थिक क्षेत्र सेझ चे अनुकूल परीनाम लहा.?

उत्तर—

१. देशातील लोकांना रोजगार मिळून बेरोजगारी कमी होईल.
२. देशात मोठ्या प्रमाणात परकिय गुंतवणूक होवून उदयोगधंद्याचा विकास होईल.
३. मोठ्या प्रमाणात निर्यात वृद्धी होईल.
४. शिक्षण व आरोग्य वि ायक सुविधाचा विकास होईल
५. नविन वस्तूचे उत्पादन होवून निर्यात वाढ होईल
६. उत्पादनाच्या नविन क्षेत्राचा विकास होईल.
७. जागतीक बाजारपेठ काबीज करून विशि ष्ट वस्तूसाठी जागतीक बाजारपेठेत भारताची प्रतीमा निर्माण होईल.
८. प्रशासकीय कार्यपण्दती सोपी झाली सर्व प्रकारच्या परवानग्याकरीता एक खिडकी योजना सुरू करण्यात आली.
९. पायाभूत संरचनेचा विकास झाला.
१०. उदयांगान वेगवेगळ्या प्रकारच्या रसवलती प्राप्त झाल्या.

प्रश्न क्रमांक २४ विशे ा अर्थिक क्षेत्र सेझ चे तोटे लिहा.?

किंवा

विशे ा अर्थिक क्षेत्र सेझ चे प्रतीकून परीनाम लिहा.?

उत्तर—

१. सेझा मधील उदयोगान दिलेल्या करसवलतीमूळे सरकारला कर महसूल प्राप्त होणार नाही.
२. या उदयोगाला देण्यात येणा-या सवलतीमूळे त्याचा परीणाम लघु उदयोगावर होवून लघुउदयोग बंद पडतील.
३. या क्षेत्रात ेतजमिनी गेल्यामूळे ेतकरी भूमीहीन होईल.
४. या ेतक-याना प्यायी रोजगार न मिळाल्यास बेकारीत वाढ होईल.

५. सेझ करीता ज्या ोतक—याच्या जमीनी संपादीत करण्यात आल्या त्यांना योग्य मोबदला दिल्या गेला नाही.
 ६. काही ोतक—याची घराची जागा गेल्यामूळे ते बेघर झाले.
 ७. सेझमध्ये सुपिक जमीन गेल्यामूळे त्याचा परीणाम अन्नधान्यावर झाला. त्यामूळे अन्नधान्य समस्या निर्माण झाली.
 ८. काही कंपण्यानी केवळ सवलती प्राप्त करण्यासाठी दूसरीकडील यूनिट्स सेझामध्ये स्थानांतरीत करण्यात आले.
 ९. काही सेझ विकसीत भागामध्ये स्थापन करण्यात आले त्यामूळे प्रादेशिक वि ामता निर्माण झाली.
-

प्रश्न क्रमांक २५ राज्यस्व वर टिप लिहा.?

उत्तर —कोणत्याही देशातील सरकारला त्या देशातील नागरीकासाठी काही कार्ये पार पाडावे लागतात त्यापैकी काही कार्ये आवश्यक तर काही कार्ये ऐच्छिक असतात. ही कार्ये पार पाडण्यासाठी सरकारला पुरेशा निधीची आवश्यकता असते. व हा निधी तयार करण्यासाठी सरकार विविध मार्गांनी लोकांकडून पैसा गोळा करते. व हा गोळा झालेला पैसा लोककल्याणाच्या कार्येसाठी खर्च करते. अशा प्रकारे एकार विविध कार्येसाठी लोकांकडून पैसा वसूल करते. व तो पैसा लोककल्याणाच्या कार्येसाठी खर्च करते. त्यालाच सार्वजनिक आयव्यय असे म्हणता सार्वजनिक आयव्ययाला सार्वजनिक वित्त किंवा लोकवित्त किंवा राजस्व असे म्हणतात.

व्याख्या प्रो. किंडलेबर्जर च्या मते —राजस्व म्हणजे सार्वजनिक सत्तेचा खर्चाच्या अणि पैसा उभारण्यामागील तत्वाचे अध्ययन होय.

प्रश्न क्रमांक २६ खाजगी वित्त व सार्वजनिक वित्त यातील फरक सांगा.

अ.क्र	खाजगी वित्त	सार्वजनिक वित्त
१	व्यक्ती आपल्या उत्पनाचा विचार करून खर्च करते.	सरकार किती खर्च करावयाचा आहे याचा प्रथम विचार करते. व नंतर उत्पन्न कसे प्राप्त करावे याचा विचार करते.
२	व्यक्तीची पत मर्यादित असते.	सरकारची पत जास्त असते.
३	व्यक्तीला चलन निर्मातीचा अधिकार नसतो	सरकारला चलन निर्मातीचा अधिकार आहे
४	व्यक्ती आपला खर्च समसिमांत उपयोगीतरानियमाला अनसरून करतो.	सरकार खर्च करतानाया नियमाला फारशे महत्त्व देत नाही.
५	एका व्यक्तीच्या अंदाजपत्रकात गोपनीयतापाळली जाते	सरकारच्या अंदाजपत्रकात गोपनीयता पाळली जातनाही.
६	खाजगी वित्त कमी लवचिक असते.	सार्वजनिक वित्त जास्त लवचिक असते.
७	खाजगी वित्ताचा उद्देश हितसंबंधाची पूर्ती हा असतो.	सार्वजनिक वित्ताचा उद्देश महत्तम सामाजिक कल्याणाची प्राप्ती करणे हा असतो.
८	व्यक्तीचा खर्च मर्यादित असतो.	सार्वजनिकखर्च अमर्यादित असतो.

